

Ewa Szadzińska

Uniwersytet Śląski

Edukacyjne przygotowanie do etycznego działania na rzecz zrównoważonego rozwoju

Wprowadzenie

Ukierunkowanie rozwoju cywilizacji zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju jest propagowane przez organizacje międzynarodowe ONZ, UNESCO, UNICEF oraz agendy państwowe, które w tworzonych dokumentach wskazują liczne kierunki działania. Krystalizowanie się znaczenia idiomatu „zrównoważony rozwój” odnosi się do zjawisk obserwowanych na świecie w związku z doświadczanym kryzysem środowiskowym. Jego wystąpienie wynika z ingerowania przez człowieka w środowisko przyrodnicze, co wywołuje trudności technologiczne i gospodarcze w życiu ludzi. Złożoność problemów, które muszą być rozwiązane przez społeczności, wymaga międzynarodowej współpracy zmierzającej do przezwyciężenia kryzysu w środowisku przyrodniczym i społecznym. Przygotowanie ludzi do podejmowania działań zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju nie jest możliwe bez odpowiedniej edukacji.

Oczekiwanie społeczne, że edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju przyczyni się do wprowadzenia korzystnych zmian w ludzkim życiu, wymaga wskazania istotnych cech takiej edukacji oraz składników wyróżniających ją spośród innych modeli edukacji.

W niniejszym artykule przedstawiam sens idei zrównoważonego rozwoju i związanych z nią wartości społecznych, od których zależy budowanie modelu edukacji. Następnie opisuję wybrane aspekty edukacji, które mają znaczenie w przygotowaniu społeczeństwa do działania zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Idea zrównoważonego rozwoju i jej znaczenie w edukacji

W interdyscyplinarnej dyskusji dotyczącej zrównoważonego rozwoju najczęściej ujmuje się go jako:

- zależność i wzajemne uwarunkowania ochrony środowiska, wzrostu ekonomicznego i rozwoju człowieka (zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i w wymiarze społecznym);
- trwały sposób zaspokajania potrzeb ludzi w teraźniejszości bez ryzyka, że przyszłe pokolenia nie będą mogły zaspokajać swoich potrzeb;
- zapewnienie wszystkim żyjącym dziś ludziom i przyszłym pokoleniom dostatecznie wysokich standardów ekologicznych, ekonomicznych i społecznych, społeczno-kulturowych w granicy naturalnej wytrzymałości Ziemi, przy zastosowaniu zasady sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej¹.

W ogólnym zarysie realizowanie wzorca działania społecznego powinno zapewnić ludziom zdrowe, godne życie przejawiające się w dobrym samopoczuciu. Przeżywanie życia zależy od procesów zachodzących w naturalnych ekosystemach podtrzymujących życie na Ziemi oraz od różnorodności biologicznej. Procesy zachodzące w tym ekosystemie spełniają ważne funkcje: zaopatrzeniową (służą zaopatrzeniu w żywność, paliwo), regulacyjną (służą zmniejszaniu powodzi, zapyłaniu), kulturową (służą rekreacji, doświadczaniu stanów duchowych)². O zapewnieniu ludziom odpowiednich warunków życia decydują społeczne, gospodarcze decyzje. Zaspokojenie podstawowych potrzeb ludzi oraz zapewnienie dobrych relacji między nimi stworzy ludziom szanse rozwoju.

Wynikiem poszukiwania istoty zrównoważonego rozwoju są koncepcje filozoficzne, w których dominują następujące aspekty:

1. **Aspekt ekonomiczny.** Zwraca się uwagę na konieczność racjonalnego postępowania człowieka w korzystaniu z zasobów naturalnych w celu zapewnienia komfortu życia. Wskaźnikiem ekonomicznym jest wzrost gospodarczy, który oznacza ciągłe innowacyjne poszukiwania wydajnych rozwiązań technicznych, technologicznych sprzyjających gospodarowaniu i wzrostowi dobrobytu ludzi.

¹ Por. *Zrównoważony rozwój – debiut naukowy 2013*. Red. T. Jemuczura, H.A. Krettek. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2013; Z. Hull: *Filozofie zrównoważonego rozwoju*. W: *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*. Red. A. Papużyński. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta, 2005, s. 58.

² Ch.J. Krebs: *Ekologia. Eksperymentalna analiza rozmieszczenia i liczebności*. Przekł. A. Kozakiewicz, M. Kozakiewicz, J. Szacki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2011, s. 558–562.

2. **Aspekt ekologiczny.** Dostrzegana jest konieczność ochrony przyrody, szczególnie bioróżnorodności oraz naturalnych zasobów Ziemi. Wskaźnikiem ekologicznym jest zdrowotność ekosystemu, który wykazuje zdolność do radzenia sobie z problemami wywołanymi przez czynniki fizyczne, rozwój technologiczny, działania człowieka.
3. **Aspekt społeczny.** Podkreśla się wartość współdziałania ludzi w celu zapewnienia dostępu do podstawowych dóbr. Wskaźnikiem społecznym jest sprawiedliwość społeczna, która wymaga ograniczenia korzystania z zasobów przyrody³.

Sens idei zrównoważonego rozwoju można wyrazić w stwierdzeniu, iż realizowanie działań społecznych zgodnych z tą ideą może zapewnić ludziom zdrowe i godne życie. Jakość życia jest gwarantowana przez równowagę między wzrostem gospodarczym a stanem ekosystemów. Przejawia się ona w zdrowym i estetycznym środowisku, środowisko takie zaś jest zdecydowanie ważniejsze niż komfort życia wyznaczony przez poziom konsumpcji i posiadanie dóbr materialnych. Zapewnienie wysokiej jakości życia wszystkim ludziom na Ziemi wymaga udostępnienia im podstawowych dóbr. Osiągnięciu tego celu służy oszczędne wykorzystanie surowców, energii oraz regulowanie ilości odpadów. Człowiek jako istota społeczna potrzebuje dobrych relacji z innymi. Liczy się solidarność, która wymaga ograniczania korzystania z zasobów przyrody, środowiska tak, aby inni ludzie także mogli zaspokoić swe potrzeby. W życiu społecznym należy zmniejszać, eliminować biedę, zapóźnienia cywilizacyjne przez równoważenie wymagań ekologicznych i ekonomicznych.

Do działania na rzecz realizacji idei zrównoważonego rozwoju w społeczeństwie, tzn. **godnego życia w środowisku społecznym, przyrodniczym i technicznym**, powinna przygotowywać edukacja formalna oraz nieformalna. Ważna dla urzeczywistnienia wartości uznawanych za podstawę zrównoważonego rozwoju jest świadomość kolejności zdarzeń wskazana przez Andrzeja Grzegorzczaka: najpierw należy opisać pożądany, oczekiwany stan rzeczy, a dopiero potem można podjąć działania, które umożliwią ludziom przeżywanie wartościowych stanów⁴. Rozróżnianie tychże stanów rzeczy – odróżnianie stanu pożądanego od realnego – jest ważne w wyborze lub tworzeniu odpowiednich dla tychże stanów działań edukacyjnych.

³ Por. A. Papuziński: *Filozoficzne aspekty zrównoważonego rozwoju – wprowadzenie*. „Problemy Ekorozwoju” 2006, vol. 1, nr 2, s. 27; Z. Hull: *Filozofie zrównoważonego rozwoju*...

⁴ A. Grzegorzczak: *Życie jako wyzwanie. Wprowadzenie w filozofię racjonalistyczną*. Wyd. 2. popr. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, 1995, s. 92–108.

Koncentruję uwagę tylko na opisie pożądanej wizji społeczeństwa funkcjonującego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, której podstawą są wartości. Kryterium wyróżnienia wartości⁵ zrównoważonego rozwoju stanowi przyrodnicze i społeczne środowisko życia człowieka.

Wartości przyrodnicze są analizowane, respektowane w toku działalności dotyczącej ochrony przyrody w postaci wiedzy o zjawiskach, procesach potrzebnych w realizowaniu zrównoważonego rozwoju gospodarczego. Opis tych wartości odwołuje się do stwierdzenia, iż przyroda nie jest naturalnym środowiskiem życia człowieka, lecz dopiero zbudowane/utworzone przez człowieka cywilizacje, w tym sposoby gospodarowania naturalnymi zasobami Ziemi, są uznawane za część przyrody⁶.

Do **wartości społecznych** zrównoważonego rozwoju zalicza się solidaryzm, egalitaryzm, odpowiedzialność, sprawiedliwość wewnątrzpokoleniową i międzypokoleniową. Charakterystyka tych wartości w pracach dotyczących zrównoważonego rozwoju opiera się na wskazaniu tych cech zbiorowego życia społecznego, które dotyczą zagrożeń zdrowia i/lub życia ludzi z powodu kryzysu ekologicznego. Dalej przedstawię ogólną charakterystykę tychże wartości ważnych w edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

W **solidaryzmie społecznym** ważne jest dbanie o wspólnotę interesów jednostek, grup społecznych, państw na arenie międzynarodowej, zwłaszcza w warunkach zagrożenia kryzysem ekologicznym. Solidarność z innymi ludźmi to wartość, która przejawia się w odczuwaniu powinności w stosunku do drugiego człowieka. Skoro najważniejsze jest życie w każdej postaci, to konieczny staje się szacunek dla wszelkiego życia i ludzka solidarność.

Egalitaryzm społeczny wymaga zapewnienia wszystkim równych szans udziału w rozwoju, przede wszystkim przez zaspokojenie podstawowych potrzeb najbiedniejszych ludzi na świecie i zapewnienie wszystkim odpowiednich warunków dla zachowania zdrowia.

Sprawiedliwość jest wartością, której urzeczywistnienie w społeczeństwie decyduje o stosunkach międzyludzkich. Autorzy opisów idei zrównoważonego rozwoju odwołują się do powszechnie uznawanego znaczenia sprawiedliwości; sprawiedliwość taka oznacza, że każdy człowiek żyjący w społeczeństwie uważa za sprawiedliwe: równość szans, zaspokojenie minimalnych potrzeb życiowych i możliwość uczestnictwa

⁵ Wartość to stan rzeczy lub cecha stanu rzeczy, jeżeli ludzie przejawiają wobec nich pozytywne odczucia i starają się je uwzględnić w swym postępowaniu.

⁶ Por. E. Symonides: *Ochrona przyrody*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.

w życiu społecznym⁷. Ważne jest dookreślenie tej wartości. Sprawiedliwość przejawia się w takich postawach i zachowaniach, które zapewniają odpowiednie regulowanie stosunków społecznych oraz dzielenie wytwarzanego dobra materialnego i kulturowego⁸.

Do istotnych wartości społecznych zalicza się również **odpowiedzialność**. Poczucie odpowiedzialności (moralnego obowiązku wobec świata i przyszłych pokoleń) wynika z uznawanych przez człowieka wartości wewnętrznych (sumienia). W urzeczywistnianiu idei zrównoważonego rozwoju istotna jest odpowiedzialność za środowisko. Człowiek powinien zdawać sobie sprawę ze swojej centralnej pozycji w ewolucji naszej planety. Świadomość takiej pozycji skutkuje przyjęciem odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze. Oznacza to wyrzeczenie się używania siły wobec środowiska przyrodniczego. Brak odpowiedzialności i nadużywanie zasobów naturalnych wynika z braku trafności oceny niebezpieczeństwa dla życia ludzi.

Przedstawiony ogólny opis wartości jest zgodny z uznawanymi za godne zaufania teoriami etycznymi (formalizmem, utylitaryzmem, etyką cnoty, etyką miłości bliźniego, etyką umowy społecznej, koncepcją praw moralnych), a przede wszystkim z zasadą roztropności sformułowaną przez Jacka Hołówkę. Zasada roztropności oznacza wytyczanie własnej drogi postępowania przez odwoływanie się do zaleceń różnych teorii, odszukiwanie wypływających z nich ograniczeń dla realizowania życiowych celów oraz stawianie sobie wymagania bycia przyzwoitym człowiekiem. Dobrym przykładem zastosowania zasady roztropności jest opis sprawiedliwego dzielenia się przedstawiony przez Andrzeja Grzegorzczaka. Autor ten stwierdził, iż sprawiedliwość w aspekcie dystrybutywnym oznacza równość rozdziału czegoś względem jakiegoś aspektu życia. Grzegorzczak wyróżnił następujące możliwości sprawiedliwego dzielenia:

- wszyscy otrzymują tyle samo bez względu na cokolwiek;
- wszyscy otrzymują równe szanse w sytuacji przyjętej za wyjściową;
- rozdział jest proporcjonalny do uzdolnień;
- rozdział jest proporcjonalny do włożonego wysiłku;
- rozdział jest proporcjonalny do osiągniętego rezultatu;
- rozdział jest proporcjonalny do potrzeb (rozsądnie ocenianych)⁹.

⁷ Por. E. Szadzińska: *Proces kształcenia ukierunkowany na wartości społeczne*. W: *Edukacja globalna. Polskie konteksty i inspiracje*. Red. M. Kuleta-Hulboj, M. Gontarska. Warszawa: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2015, s. 133–135.

⁸ J. Hołówka: *Etyka w działaniu*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2001, s. 295.

⁹ A. Grzegorzczak: *Etyka w doświadczeniu wewnętrznym*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1989, s. 220.

Znajomość tychże możliwości dzielenia się oraz świadomość wartości powinna być wykorzystywana w podejmowaniu decyzji w konkretnej sytuacji.

Opowiedzenie się za realizowaniem działań zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju jest realistycznym podejściem do oczekiwań społecznych ze względu na możliwości sprostania im przez konkretne osoby. Można zwracać uwagę na sens działań i ograniczenie ich realizowania. Dostrzeżenie, uznanie zmienności kryterium wyboru wartości w zależności od sytuacji pozwala na przygotowanie ludzi do podejmowania etycznych decyzji.

Wymienione wartości mogą być podstawą ukierunkowania edukacji; w kolejnej części artykułu przedstawię zróżnicowanie edukacji z uwagi na przyjmowane założenia, uwarunkowania społeczne i strategię edukacyjne.

Charakterystyka edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju

Międzynarodowe organizacje ONZ i UNESCO podkreślają wagę odpowiedniej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Najczęściej edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju określa się jako:

- edukację, która umożliwi uczącemu się zdobywanie umiejętności, wiedzy i przymiotów zapewniających mu trwały rozwój;
- edukację jednakowo dostępną na wszystkich szczeblach i we wszelkich społecznych kontekstach (rodzinnym, szkolnym, zawodowym, lokalnym);
- edukację budującą odpowiedzialność obywatelską i promującą demokrację przez uświadomienie jednostce jej praw i obowiązków;
- edukację opartą na zasadzie nauki przez całe życie;
- edukację wspierającą równomierny rozwój jednostki¹⁰.

Wymienione ujęcia są komplementarne, ponieważ odnoszą się do różnych aspektów edukacji dostosowywanych do zmieniających się modeli rozwoju społeczno-gospodarczego. W ciągu ostatnich 50 lat edukacja uznana za kluczową strategię społeczną wspomagającą kształtowanie się modelu rozwoju społeczno-gospodarczego na rzecz zrównoważonego rozwoju doprowadziła do utworzenia programów: edukacji ekologicznej, edukacji środowiskowej, edukacji obywatelskiej (dla demokracji), edukacji międzykulturowej, edukacji globalnej.

W niektórych krajach, na przykład w Wielkiej Brytanii, programy te wprowadzono w edukacji formalnej (w szkołach i na uniwersytetach)

¹⁰ Dekada edukacji na temat zrównoważonego rozwoju. <http://www.unesco.pl/edukacja/> [dostęp: 11.02.2014].

oraz w edukacji nieformalnej (w organizacjach pozarządowych)¹¹. W sytuacji realizowania programów w ramach edukacji formalnej zaleca się, by:

- opracować program nauczania, w którym tematyka zrównoważonego rozwoju będzie potraktowana poważnie;
- dostarczyć wystarczająco dużo informacji o koncepcjach ekologicznych i współzależnościach występujących w środowisku naturalnym;
- dać osobom uczącym się możliwość wykształcenia wrażliwości na środowisko naturalne i poczucia sprawczości;
- umożliwić osobom uczącym się rozwinięcie zdolności analitycznych i badawczych oraz umiejętności związanych z podejmowaniem działań obywatelskich.

Edukacja formalna wspomagana przez edukację nieformalną przygotowuje uczniów do tego, co dopiero nastąpi, na przykład dalszej nauki, szkolenia zawodowego, pracy. Z perspektywy idei zrównoważonego rozwoju oznacza to, że nacisk położony na kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia, prowadzenia dialogu i debaty (z podkreśleniem, że uczenie się, partycypacja społeczna i podejmowanie decyzji na kolejnych etapach życia są procesami ciągłymi i nieustającymi) powinien być co najmniej tak duży, jak nacisk położony na zdobywanie wiedzy. Wówczas edukacja przynosi najlepsze rezultaty. Paul Vare i William Scott stwierdzają, że pomocne jest myślenie o dwóch komplementarnych podejściach: „edukacji dla zrównoważonego rozwoju 1” i „edukacji dla zrównoważonego rozwoju 2”.

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju 1 to głównie przekazywanie treści i informacji; edukacja ta zakorzeniona jest w codziennej praktyce i dostarcza wskazówek dotyczących zmiany zachowania i sposobu myślenia o tym, jak obecnie żyjemy. Z kolei edukacja dla zrównoważonego rozwoju 2 jest zorientowana na dialog i debatę, skupia się na zagadnieniach kontrowersyjnych i rozwija u osób uczących się umiejętność krytycznego myślenia oraz zdolność dokonywania mądrych wyborów w obliczu złożonej i niepewnej przyszłości¹².

Obecnie w Polsce dominuje edukacja środowiskowa przygotowująca uczniów do zdobywania umiejętności niezbędnych do poprawy stanu środowiska oraz tworzenia nowych wzorców zachowań, kształtowania postaw, przekonań jednostek, grup i społeczeństw; nowe wzorce zacho-

¹¹ P. Vare, W. Scott: *Education for Sustainable Development: Two Sides and an Edge*. London: Development Education Association, 2008.

¹² P. Vare, W. Scott: *Learning for a Change: Exploring the Relationship between Education and Sustainable Development*. „Journal of Education for Sustainable Development” 2007, no. 1(2).

wań i postaw mają uwzględniać troskę o jakość środowiska¹³. Ten rodzaj edukacji w typologii brytyjskiej odpowiada zatem edukacji typu 1, skoncentrowanej na zmianie ucznia. Coraz większą uwagę kieruje się jednak na edukację, w której zdobywa się wiedzę o powiązaniach zagadnień ekonomicznych, społecznych, politycznych i ekologicznych oraz przygotowującą uczniów do funkcjonowania w społeczeństwie globalnym¹⁴. Stwarzane są podwaliny do rozwijania edukacji typu 2 – skoncentrowanej na zmianie społecznej.

Przychylam się do opinii, iż edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju w znaczeniu edukacji typu 2 można uznać za edukację obywatelską opartą na wiedzy, umiejętnościach i otwartości umysłu, zaangażowaniu społecznym w codzienne sprawy wydarzające się w rodzinie, społeczności lokalnej, miejscu pracy, w szeroko pojmowanym społeczeństwie. Krytyczna analiza społeczna i aktywne zastanawianie się nad możliwością zmiany zachowania są niezbędnymi umiejętnościami obywatelskimi, przy założeniu, że społeczeństwa mogą efektywnie tworzyć się na nowo. Jeśli chcemy umożliwić wszystkim ludziom na świecie życie na odpowiednim poziomie, życie o akceptowalnej jakości, to należy znaleźć sposób, aby wprowadzić w szkołach tego typu kształcenie.

Edukacja formalna jest uznaną instytucjonalną formą kształcenia w każdym uczącym się społeczeństwie oraz odgrywa kluczową rolę we wspieraniu osób w zdobywaniu szerokiej wiedzy i umiejętności rozwijanych w późniejszym życiu¹⁵. Doceniając rolę szkolnej edukacji dla zrównoważonego rozwoju, należy podkreślać wartość szacunku dla innych ludzi, w tym dla przyszłych pokoleń, szacunku dla różnic i różnorodności oraz środowiska naturalnego, które zamieszkujemy i którego potrzebujemy. To nastawienie koresponduje z następującymi założeniami edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju:

- u jej podłoża leżą wartości społeczne;
- jest interdyscyplinarna i holistyczna;
- jest krytyczna, zorientowana na rozważanie zagadnień;
- korzysta z różnorodnych metod nauczania;
- jest partycypacyjna (motywuje uczniów do aktywnego uczestnictwa w procesie uczenia się);
- daje się zastosować w codziennym życiu;

¹³ Przez edukację do zrównoważonego rozwoju. Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej. Warszawa: Ministerstwo Środowiska, 2001.

¹⁴ Por. K. Jaksikowa, E. Pająk-Ważna, M. Klarenbach: *Edukacja globalna w Małopolsce. Podmioty – praktyki – konteksty*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Implus”, 2015.

¹⁵ Por. A. Wiłkomirska: *Wiedzieć i rozumieć aby być obywatelem. Studium empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013.

- uwzględnia uwarunkowania lokalne (ma istotne znaczenie dla danej grupy odbiorców)¹⁶.

Realizowanie edukacji opartej na takich założeniach wymaga respektowania kolejności zdarzeń. Najpierw powinno wystąpić zaznajomienie się z opisem oczekiwanego stanu świata zbudowanym na wartościach społecznych (o czym już pisałam na s. 119 artykułu). Następnie należy utworzyć nowe, dotychczas nieznane wzorce działania, które umożliwią ludziom przeżywanie pożądaných stanów. W przygotowaniu ludzi do etycznego działania warto zwrócić uwagę na przeżycia o charakterze witalnym oraz duchowym. Andrzej Grzegorzczuk zalicza do cennych stanów witalnych takie przeżycia, od których zależy nasze życie biologiczne i ekspansja w otaczającym świecie. Do cenionych przeżyć należą stany bezinteresowne nazywane duchowymi, które wzmacniają, poprawiają jakość naszego życia¹⁷. W procesie edukacji znaczenie ma poznawanie działań umożliwiających przeżywanie stanów, od których zależy jakość naszego życia. Za istotne więc uznałam wskazanie w tym artykule składników, od których zależy urzeczywistnianie wartości.

Wybrane aspekty procesu edukacji przygotowującej do etycznego działania

Do podstawowych działań edukacyjnych zalicza się opanowanie wiadomości i umiejętności, które są elementem postaw oraz kompetencji. Jednak nadrzędnym celem edukacji jest rozwój systemu wartości osób uczących się. Zgodnie z taką hierarchią, w procesie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju ważniejsze od opanowania wiadomości czy umiejętności jest rozwinięcie **zdolności do podejmowania etycznych decyzji oraz realizacja wartości**. Zdaję sobie jednak sprawę, że w pierwszej kolejności następuje poznawanie rzeczywistości i konstruowanie wiedzy, a dopiero później oceniany jest jakiś stan rzeczy. Cennym efektem edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju jest działanie, w którym ujawniają się wartości zaakceptowane przez człowieka. Przez realizowanie wartości człowiek kształtuje swój sposób istnienia.

W pedagogice wartości są ujmowane we wzorcu osobowym. Urszula Morszczyńska terminem „wzorzec osobowy” nazywa „zestaw, układ norm nakazujących (zalecających) realizację wartości możliwych”¹⁸.

¹⁶ P. Vare, W. Scott: *Learning for a Change...*, s. 119.

¹⁷ A. Grzegorzczuk: *Życie jako wyzwanie...*, s. 92–108.

¹⁸ U. Morszczyńska: *Normy w pedagogice. Aksjologiczne i metodologiczne wyznaczniki statusu zdań o powinnościach*. Kraków: Wydawnictwo Akademickie, 2009, s. 330.

W określaniu wzorca osobowego istotne znaczenie mają **wartości duchowe** oraz – dopełniające je – **wartości witalne**; wartości duchowe i witalne przysługują wyłącznie osobie, jej działaniom i intencjom. Na podstawie wzorca osobowego ustala się cechy i zachowania *homo cooperativus*, czyli człowieka zdolnego do współpracy i bezinteresowności. O takich zachowaniach człowieka decyduje jego zdolność do empatii, współczucia i współodczuwania – wczuwania się w sytuację innych ludzi. Dzięki tej zdolności człowiek rozwija uczucie miłości *caritas* do innych osób¹⁹.

Oprócz wymienionych cech we wzorcu osobowym dotyczącym edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju istotne znaczenie ma umiejętność współpracy oraz współdziałania. Holger Rogoll wskazuje, iż podejmowanie współpracy jest uznawane za pomocne w osiągnięciu celów odległych. Tylko wtedy, gdy podejmuje się działania po to, by wiodło się dobrze ludziom z otoczenia, można otrzymać od nich pomoc. Współpraca zapewnia ludziom wyższy poziom szczęścia i bezpieczeństwa; ustalone normy społeczne sprzyjające myśleniu o wspólnocie, a nie myśleniu ukierunkowanemu jedynie na cel indywidualny służą realizacji tego celu. Pożądane jest wspieranie kooperacji przez podtrzymywanie dobrych obyczajów, konstruowanie systemów prawnych. Treść celów edukacji zawiera opis cech osobowych jednostek uczących się; chodzi tu o takie cechy, jak: odpowiedzialność, wrażliwość, refleksyjność, zdolność utrzymania równowagi wewnętrznej, oraz umiejętności (między innymi rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, innowacyjnego działania, korzystania z informacji).

W zakres edukacyjnego przygotowania uczniów do działania na rzecz zrównoważonego rozwoju wchodzić ćwiczenia służące kształtowaniu umiejętności poznawania oraz oceniania. Oba procesy są z sobą powiązane. Ponieważ wypowiedzi oceniające należą do aktywności poznawczej, aby ocenić pewien stan rzeczy, wykorzystujemy zdolności poznawcze. Treść wypowiedzi oceniających zawiera pojęcia, które są składnikami wiedzy.

Każdy z wymienionych zakresów edukacyjnego przygotowania uczniów do działania na rzecz zrównoważonego rozwoju odnosi się do uznawanych strategii edukacyjnych. Oto one²⁰:

1. **Strategia informacyjna.** Poznawanie pojęć występuje w treściach przedmiotowych w toku czynności opisu zjawisk, zdarzeń, co w przypadku zrównoważonego rozwoju obejmuje opis życia biolo-

¹⁹ H. Rogoll: *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*. Przeł. J. Gilewicz. Poznań: Zys i S-ka, 2010.

²⁰ Por. F. Bereźnicki: *Dydaktyka kształcenia ogólnego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001.

gicznego/przyrodniczego, następnie antropologicznego, psychologicznego, społecznego, gospodarczego, ideologicznego i kulturowego.

2. **Strategia problemowa.** Tworzone struktury, hierarchia pojęć są istotne w rozwiązywaniu problemów i uwzględniają treści trzech aspektów rozwoju:

- aspekt ekologiczny - wiedza o zagrożeniach;
- aspekt ekonomiczny - podwyższanie kwalifikacji, pomnażanie „kapitału ludzkiego”;
- aspekt społeczno-kulturowy - zwiększenie równości szans społecznych, podniesienie jakości życia i dbałości o zdrowie.

3. **Strategia eksponująca wartości;** ich dostrzeganie i przeżywanie. Andrzej Grzegorzczak zdefiniował ocenę jako przeżycie ujawniające się przez odczucie emocji, słowne wyrażenie osądu intelektualnego, pragnienie cennego stanu albo kontaktu z cenioną rzeczą, podjęcie decyzji o wyborze albo dążeniu do celu, rozpoczęcie działania, by osiągnąć cenny stan rzeczy²¹. Konkretnie zachowanie, na przykład sprawiedliwe, zależy od charakteru struktury poznawczej, jaką są przekonania o podobieństwie podstawowych zdolności poznawczych, emocjonalnych, ruchowych ludzi. Dostrzeganie podobieństw prowadzi do wzbudzania motywacji do troszczenia się o każdego. Sprawiedliwość ma zatem wymiar globalny. Warunkiem decydującym o społecznym uznaniu jakiejś sytuacji edukacyjnej jest dostrzeżenie w niej wartości istotnych dla wychowanka. Oznacza to, że z wartości istniejących obiektywnie wychowankowie mogą tworzyć w danej sytuacji wartości subiektywne. Angażując się w realizowane zadania, mogą nadawać wartość przedmiotom i ludziom. Uczniowie uznający te wartości za wartości osobiste mogą podlegać wewnętrznej przemianie. Ten jednostkowy, podmiotowy charakter oceniania w każdej sytuacji społecznej kieruje uwagę na proces, w którym jednostka uznaje za wartościowe opanowane wiadomości i umiejętności. Dopiero po uznaniu przez uczniów znaczenia tych wiadomości i umiejętności możliwe staje się wykorzystanie ich w ocenianiu.

4. **Strategia działaniowa.** Istotnym wyzwaniem dla edukacji jest przygotowanie osób uczących się do działań zbiorowych. O ich odrębności względem działań indywidualnych świadczy fakt uczestnictwa jednostki w strukturach społecznych bez względu na jej własne przekonania i wartościowanie. Z ogólnej charakterystyki działań zbiorowych wynika, iż są one podejmowane przede wszystkim w celu osiągnięcia wartości witalnych (walka o przetrwanie, obrona własnego bytu, ekspansja). Etyczne postępowanie jest ważne o tyle, o ile przyczynia się do zaspokojenia podstawowych potrzeb jednostki.

²¹ A. Grzegorzczak: *Etyka w doświadczeniu wewnętrznym...*, s. 77.

Oznacza to konieczność podejmowania przez jednostkę decyzji zgodnie z jej własną skalą wartości, a nie na podstawie wyobrażenia tego, co preferuje zbiorowość. Aby wprowadzić zmiany społeczne, trzeba znać uwarunkowania ich powstawania²². Oprócz nich kluczowe znaczenie ma podmiotowa decyzja jednostki o podjęciu działania oraz jej przemiana wewnętrzna, następująca wtedy, gdy osoba jest przekonana o sensie swego działania. Taka przemiana wyraża się w dostrzeganiu związków pomiędzy własnym życiem a życiem innych ludzi i przyrodą. Jest to możliwe dzięki metodom edukacyjnym opartym na hermeneutycznym kole poznania, w których kontakt ucznia z otaczającym go światem prowadzi do ukształtowania systemu wartości ucznia. Mieczysław Sawicki opisał koło hermeneutyczne, na którym są oparte metody edukacyjne, następująco: uczeń doświadcza rzeczywistości, gdy otwiera się intencjonalnie na otaczający go świat i interesuje się nim; to, z czym uczeń się styka, zapada w jego nieświadomość, wzbudzając silne przeżycia emocjonalne. Takie zdarzenie pozwala jednostce uczącej się odczuć, że coś istnieje, zatem może stać się dla niej piękne, niezwykle, zagadkowe, nieoczekiwane, tajemnicze²³. Przejawem chęci poznania czegoś, zainteresowania się czymś są pytania wskazujące, że osoba chce nazywać to, co zaistniało. Nazwy stają się instrumentem służącym przywołaniu tego, czego się doświadczyło. Dzięki przyporządkowaniu nazw do rzeczy i zjawisk osoba ma poczucie, że wie, czym te rzeczy i zjawiska są. Nazwanie czegoś pozwala jej uchwycić sens słowa. W tym przypadku uczący się łączy słowa z rzeczami. Dopiero po ustaleniu znaczenia słów jest w stanie rozumieć wypowiedź innej osoby. Rozumienie przez dziecko zdarzeń, zjawisk społecznych i przyrodniczych wymaga odwołania się do intelektu. To, co istnieje w świecie zewnętrznym, może także istnieć w umyśle dziecka. Uwewnętrznienie (interioryzacja) świata zewnętrznego wzbogaca doświadczenie egzystencjalne dziecka. Jeżeli uczeń nie stosuje bezmyślnie nazw, lecz przeprowadza operacje umysłowe na pojęciach, buduje ich hierarchiczne układy, to potrafi inaczej postrzegać te same fakty²⁴. W sytuacjach edukacyjnych uczeń zdobywa poczucie odpowiedzialności przez uznanie swego zobowiązania wobec rzeczywistości przyrodniczej, kulturowej i osobowej. Wychowanek konfrontuje się z rzeczywistością, gdy w pełni zaangażuje się w nią uczuciowo i intelektualnie. Tylko takie

²² F. Bereźnicki: *Dydaktyka kształcenia ogólnego...*, s. 377.

²³ M. Sawicki: *Edukacja środowiskowa w klasach I-III szkoły podstawowej*. Warszawa: Wydawnictwo „Semper”, 1997, s. 37.

²⁴ Ibidem, s. 40.

uczestnictwo umożliwia uczącemu się bezpośrednie zdobywanie wiedzy o danym zjawisku²⁵.

Podsumowanie

Nowoczesna edukacja wymaga przygotowania uczniów do podejmowania różnorodnych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Konieczne wydaje się obecnie wyznaczenie treści edukacyjnych odnoszących się w równym stopniu do środowiska przyrodniczego, społecznego i technicznego. Rezultatem działań ukierunkowanych na holistyczne i wieloaspektowe ujmowanie zagadnień będzie nie tylko opanowanie przez uczniów wiadomości, lecz także zdobycie umiejętności konstruowania wiedzy oraz oceniania, od którego zależy etyczne działanie oparte na respektowaniu wartości społecznych, takich jak sprawiedliwość czy odpowiedzialność. Od wykorzystania strategii edukacyjnych: informacyjnej, problemowej, nastawionej na wartości i działanie, zależy funkcjonowanie uczniów w społeczeństwie zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

- Ablewicz K.: *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006.
- Bereźnicki F.: *Dydaktyka kształcenia ogólnego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2001.
- Grzegorzczak A.: *Etyka w doświadczeniu wewnętrznym*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1989.
- Grzegorzczak A.: *Życie jako wyzwanie. Wprowadzenie w filozofię racjonalistyczną*. Wyd. 2. popr. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1995.
- Hołówska J.: *Etyka w działaniu*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2001.
- Jaksikowska K., Pająk-Ważna E., Klarenbach M.: *Edukacja globalna w Małopolsce. Podmioty – praktyki – konteksty*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2015.
- Krebs Ch.J.: *Ekologia. Eksperymentalna analiza rozmieszczenia i liczebności*. Przekł. A. Kozakiewicz, M. Kozakiewicz, J. Szacki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2011.

²⁵ K. Ablewicz: *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006, s. 146.

- Morszczyńska U.: *Normy w pedagogice. Aksjologiczne i metodologiczne wyznaczniki statusu zdań o powinnościach*. Kraków: Wydawnictwo Akademickie, 2009.
- Papuziński A.: *Filozoficzne aspekty zrównoważonego rozwoju – wprowadzenie*. „Problemy Ekorozwoju” 2006, vol. 1, nr 2.
- Przez edukację do zrównoważonego rozwoju. *Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej*. Warszawa: Ministerstwo Środowiska, 2001.
- Rogoll H.: *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*. Przeł. J. Gilewicz. Poznań: Zys i S-ka, 2010.
- Sawicki M.: *Edukacja środowiskowa w klasach I–III szkoły podstawowej*. Warszawa: Wydawnictwo „Semper”, 1997.
- Symonides E.: *Ochrona przyrody*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.
- Szadzińska E.: *Proces kształcenia ukierunkowany na wartości społeczne*. W: *Edukacja globalna. Polskie konteksty i inspiracje*. Red. M. Kuleta-Hulboj, M. Gontarska. Warszawa: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2015.
- Vare P., Scott W.: *Education for Sustainable Development: Two Sides and an Edge*. London: Development Education Association, 2008.
- Vare P., Scott W.: *Learning for a Change: Exploring the Relationship between Education and Sustainable Development*. „Journal of Education for Sustainable Development” 2007, no. 1(2).
- Wiłkomirska A.: *Wiedzieć i rozumieć aby być obywatelem. Studium empiryczne*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2013.
- Zrównoważony rozwój – debiut naukowy 2013. Red. T. Jemuczura, H.A. Krettek. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2013.
- Zrównoważony rozwój. *Od utopii do praw człowieka*. Red. A. Papuziński. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta, 2005.

Ewa Szadzińska

Educational Preparation for Ethical Action for Balanced Development

Summary: The paper presents the idea of sustainable development which sets the direction for the development of education. Indicated the need for changes in the value of students in accordance with this idea. In educational practice the most importance is a valorization strategy because the result is the ability to evaluate. It is needed for decision-making and preparation of action in accordance with the principles of sustainable development.

Key words: education for sustainable development, ability to evaluate, educational strategy, cooperation

Ewa Szadzińska

Die Bildungsvorbereitung für ethisches Vorgehen für nachhaltige Entwicklung

Zusammenfassung: In ihrem Beitrag schildert die Verfasserin die Idee der nachhaltigen Entwicklung, die die Richtung der gegenwärtigen Bildung bestimmt. Sie behauptet, dass es notwendig ist, das Wertesystem der Schüler der Idee gemäß zu ändern. Hervorgehoben werden von ihr vier in der Bildungspraxis wichtige Strategien: Information, Problemstellung, Werte und Handlung, die eine Fähigkeit zur richtigen Beurteilung von Erscheinungen und Ereignissen zur Folge haben. Diese Fähigkeit hilft ethische Entscheidungen treffen und die der nachhaltigen Entwicklung entsprechende Handlung vorbereiten.

Schlüsselwörter: Bildung für nachhaltige Entwicklung, Beurteilungsfähigkeit, Bildungsstrategie, Zusammenwirken